

Harita: <https://www.yardimcikaynaklar.com/wp-content/uploads/2015/12/ipek-yolu-haritas%C4%B1.jpg>

Necdet BAYRAKTAROĞLU

TÜRK SOYUNUN YOLU

Tarihi İpek Yolu, Ticaret ve Kültür Yolu

Tarihte en eski gelişmiş uygarlıklar Mısır, Roma, Babil, Çin, Hindistan ve Türk medeniyetleri olmuştur. Yüzyıllar boyunca bu medeniyetler bir-biriyle ilişki içinde olmuşlardır. İşte İpek yolu da bu medeniyetler arasında tarih boyunca bir ticaret güzergâhı olmasının yanında farklı kültürlerin, dinlerin, dillerin, fikirlerin birikimlerini, bilgilerini ve uygulamalarının aktarıldığı, tüccarların, gezginlerin ve âlimlerin, din adamlarının takip ettiği tarihi kervan yolu olarak görev yapmıştır. Bu nedenle tarihte çok önemli bir yeri vardır.

İpek Yolu, yüzyıllar öncesinde Avrupa'nın, Doğunun kaliteli ipek ve baharatını tanımınca ve bu ürünlere büyük bir ilgi ve talep göstermesi üzerine, sadece ticaret amacı ile kullanılmaya başlamıştı. Doğudaki Çin, Hindistan gibi ülkelere temin edilen ipek, baharat, kâğıt, porselen, değerli taşlar ve başka sağlanan ürünler, batıda Mısır ve Roma gibi ekonomisi zengin ülkelere ulaştırılmaya başlamıştı. Bu yolda taşınan ürünler içinde en çok revaçta olan ipek olduğu için ünlü yolun ismine "İpek Yolu" adı verilmiştir.

İpek ve ipekten imal edilen kumaşlar, ticaret ve hediye için çok değerli yerleri bulunmaktaydı. Çinliler ipeğin imali ve işlenmesi konusunda çok başarılı olmuşlar, dost olarak görünmek için ipeği, ipekli kumaşları, ipek giysileri karşılıksız olarak vermiş, zamanla etkilerine alarak hükmetmeye başlamışlardır. Orhun Abidelerinde Göktürk Hakanı Bilge Kağan vasiyetinde bu konuda şöyle demektedir:

“Ötüken Ormanında oturup Çin milleti ile anlaştım. Altını, gümüşü, ipeği, ipekliyi sıkıntısız öyle veriyor. Çin milletinin sözü tatlı, ipek kumaşı yumuşak imiş. Tatlı sözle, yumuşak ipek kumaşla aldatıp uzak milleti öylece yaklaştırmış... Çin milletinin tatlı sözüne, yumuşak ipek kumaşına aldanıp Türk milleti mahvoldun”

İpek ve ipek sanayi eski çağlardan beri birçok ülkelerin hayatında önemle yer almıştır. İpek memleketi olan Çin bu sayede büyük bir ekonomik zenginliğe kavuşmuştur. Çin İmparatoru Vudi zamanında (M.Ö. 142-87) imparatorluğun sınırları batıya doğru genişlemiş, Çin ile Batı arasındaki ticaret yollarını açmıştır. Keşişler de ilk ipek kozalarını Mısır, Bizans ve Roma'ya taşımış ve batı da bu şekilde tanımaya ve kıymetini anlamaya başlamışlardır.

Ticaret yolu olarak kullanılmaya devam eden bu yolun, daha sonra başka önemi ve faydaları da ortaya çıkmaya başlamıştır. Doğu ve ba-

tıdaki ve ikisi arasındaki devletler arasındaki ilişkilerin düzelmesinde, kültür alışverişlerinde imkân sağlamış ve önemli rol oynamıştır. Bu yol ile Doğu zengin kültür ve medeniyeti, batıdaki ülkelerde ve bu yol üzerindeki memleketlerde tanınması, bilinmesi sağlanmış, kültür ve medeniyetlerinin, ekonomilerinin ve siyasi, askeri, dini ve ilmi yapı ve anlayışlarının gelişmesinde büyük katkısı oluşmuştur. Bu yol ile milletlere ait örf ve adetler yanında ilim, sanat, mimari ve dini, felsefi anlayış ve düşüncelerde karşılıklı olarak aktarılmıştır. Hindistan'dan ve Çin'den giden baharatlar batıda, özellikle Avrupa mutfaklarına lezzet ve tat katmıştır. Yemen'den götürülen kahve batı insanının keyif ve zevkini artırmıştır. Ayrıca, gıda maddelerinin karşılıklı girişi ile tarım alanında da değişimler yaşanmıştır.

Keza, İpek Yolu üzerinde taşınan en önemli şeylerden biri de dinin taşınması olmuştur. Budizm, 4. ve 5. Yüzyıllarda Hindistan'dan kuzey güzergâh yoluyla Çin ve Japonya'ya yayılmıştır. Hıristiyanlık dini de, Orta ve Doğu Asya'da hâkim bir din olmamasına rağmen, bu yol vasıtasıyla Çin sınırlarına kadar ulaşmıştır. İslamiyet de, Arap Yarımadasından çıkarak hızla Hıristiyan toprakları olan Suriye, Mısırdan ilerleyerek Kuzey Afrika'ya doğru yayılmaya başlamıştır. Yine İpek yolu güzergâhı ile Orta ve Güney Asya topraklarına doğru yayılmış, özellikle yolun geçtiği şehir merkezlerinde kabul

İpek Yolu hakkında ilk tarihi bilgiler ve belgeler, Romalılar ile antik Yunan dönemine dayanmaktadır.

İpek Yolu güzergâhı ve haritası çizildiğinde dünyanın en önemli ve çok büyük bölgelerini, devletlerini, şehirlerini olumlu yönde etkilemektedir.

görmüş, daha sonra da kırsal kesimler Müslümanlığı kabul etmişlerdir. Orta Asya'daki Türkler, Çin, Bengal, Endonezya ve Hindistan'daki bazı ahali Müslüman olmuşlardır. Pers kaynaklı Zerdüştlük ve Mani dini de özellikle İpek Yolu vasıtasıyla yayılmıştır. Bu nedenle, bu yol üzerinde bulunan ülkelerin tarihi gelişimleri, ilerlemeleri ve dini yapılarındaki değişimler, varlığını bir bakıma bu yola borçludur.

İpek Yolu güzergâhı ve haritası çizildiğinde dünyanın en önemli ve çok büyük bölgelerini, devletlerini, şehirlerini olumlu yönde etkilemektedir. Asya'da Çin'in Şian şehriden başlayarak, tüm Orta Asya topraklarında ilerleyip Özbekistan'ın Kaşgar şehriden geçerek ikiye ayrılan yoldan, birincisi Afganistan ovalarından Hazar denizine, diğeri de Kara Kurum Dağlarını aşarak İran üzerinden Orta Doğu ülkelerine ulaşarak Akdeniz'e ve Afrika bölgelerine, bir taraftan da Anadolu'dan devam ederek deniz yolu ile ve Trakya üzerinden kara yolu ile Avrupa'nın her tarafına ulaşmaktaydı. Bir başka yolda Türkistan'ın güneyinden geçerek Hindistan'a varırdı. Bazen de Tacikistan'ın güney kesiminde bulunan Pamir Ovasında Taş Kule denilen yerde, batıdan ve doğudan gelen mallar takas edilir, değiştirilirdi.

İpek Yolu hakkında ilk tarihi bilgiler ve belgeler, Romalılar ile antik Yunan dönemine dayanmaktadır.

Anadolu, İpek Yolunun en önemli buluşma ve kavşak noktalarından biriydi.

Bu kaynaklara göre İpek Yolunun kuzey çıkış yolu Asya topraklarında bulunan Don Nehri ağzından başlayarak, kuzeyden ilerleyip, eski Part İmparatorluğunun toprakları olan, bugünkü Türk Cumhuriyetlerinin bulunduğu bölgelerden geçerek, Çin'in batı tarafında bulunan Kansu Şehrinin olduğu yerdeki Tanrı dağlarının kuzeyinden devam ediyordu. Güney güzergâhı ise, Mezopotamya da Antakya'dan başladığı ve İran ve Afganistan'ın kuzey kısmında kalan Pamir Ovasına ulaşarak devam ettiği bilinmektedir. Özellikle Karahanlılar, Gazneliler ve Selçuklular döneminde İpek Yolu çok önemli bir konuma sahipti.

İpek Yolu hakkında birçok seyyah, keşiş ve ilim adamları bilgiler vermişlerdir. Marco Polo, İbni Batuta, Pegolotti, Cilavijo, Sven Hedin, ve Çinli Hsung-tsang gibi ünlü gezginler de bu yol hakkında çok önemli bilgiler sunmuşlardır.

Anadolu, İpek Yolunun en önemli buluşma ve kavşak noktalarından biriydi. Batıya Avrupa'ya giderken Anadolu'da birçok kola ayrılarak ağ gibi Anadolu'yu sararak Karadeniz, Ege ve Akdeniz'deki limanlara ulaşırdı. İran üzerinden gelen yolun Anadolu'daki güzergâhları şöyle idi.

1. Tebriz- Bargari- Erciş- Maalzgirt - Hınıs- Erzurum- Tercan- Erzincan- Sivas- Şarkışla- Kayseri- Aksaray- Konya- Adana- Ayas.
2. Tebriz- Erzurum- Sivas- Kayseri- Aksaray- Konya- Antalya- Alanya.
3. Tebriz- Erzurum- Bayburt- Gümüşhane- Trabzon.

4. Tebriz- Erzincan- Sivas- Tokat- Amasya Samsun- Sinop.
5. Tebriz- Sivas- Yozgat- Ankara- İstanbul.
6. Konya- Isparta- Denizli- İzmir.

Karadeniz, Ege ve Akdeniz limanlarına aktarılan bu mallar, Venedikliler ve Cenevizliler tarafından gemileri ile Güney Avrupa ve Kuzey Afrika limanlarına ulaştırıyorlardı. İstanbul'a varan mallar ise, Trakya üzeri kara yolu ile Avrupa içlerine kadar varıyordu.

Binlerce kilometrelik yolda ulaşım, o zamanlar sabır ve cesaretle ve develi kervanlarla yapılıyordu. Bu ıssız yolların geçtiği Türk illerindeki topraklar üzerinde, 30- 40 kilometre aralıklarla, mimari açıdan ve sanat değeri bakımından görkemli ve özenli hayvan, bitki işleme ve süslemeleri olan kesme taşlardan yapılmış hanlar, kervansaraylar inşa edilmiştir. Bunlar ticari konaklama merkezleri olup, bugünkü otellerin görevlerini yerine getirmektedir. Bu kervansaraylar arasında seyahat ve ticaret, ülkelerin askeri merkezleri tarafından emniyet altına alınmış, buraya gelenlerin mallarını rahatlıkla pazarladıkları ortam oluşturulmuştur. Yüklü kervanlarla gelip kalanların kendileri ve hayvanları için hekim, baytar ve nalbant bulundurulmuş, ayrıca yatma için odalar, tedavi için revir, kütüphane, ibadet yerleri, yıkanmak için hamam, su ihtiyacı için çeşmeler yapılmıştır.

Binlerce kilometrelik yolda ulaşım, o zamanlar sabır ve cesaretle ve develi kervanlarla yapılıyordu.

İktisadi ve ticari hayata önem veren Selçuklu Sultanlarından Alaaddin Keykubat, İpek Yolu üzerindeki kara ve deniz yollarına da önem verdi ve kervan yollarının emniyete alınması, tüccarların mallarının korunması için, ticaret yolu üzerine en çok kervansarayları o yaptırdı. Selçuklular zamanında bu yol, tüccarları, seyyahları, zanaatkârları, hacıları, askerleri, elçileri emniyet içinde rahatça taşımıştır. Selçuklu Sultanları, milletler arası ticaret yollarının önemini kavradıkları için, fetih ve sefer politikalarını buna göre tanzim ediyorlardı. Kervansaraylar kadın-erkek, köle, Müslüman, Gayrimüslim, herkese açık bir yer olup, gelen bu insanlara her türlü hizmet veriliyordu. Vakıf hizmeti sunulur, herkes ücretsiz kalır, hastalar tedavi edilirdi. Bu kervansaraylar farklı insanların bir araya geldiği, faydalandığı bir yerdi.

Ülkemizde İpek yolu güzergahında bulunan han ve kervansaraylardan bazıları şunlardır. Erzurum'da Hacılar, Kanberoğlu, Rüstem Paşa Hanı, Erzincan'da Sarı Han, Tercan da Mama Hatun Han, Sivas-Kayseri arasında Sultan Hanı, Sivas-Amasya arasında Çiftlik Han, Sivas-Malatya arasında Taş Han, Kayseri-Malatya arası Karatay Han, Malatya Hekim Han, Kayseri-Aksaray arası Öresun Han, Amasya-Tokat arası Ezinepazarı Han, Sinop Durağan Han, Konya-Antalya arası Kargı Han, Konya-Akşehir arası Horozlu Han, Antalya-Isparta arasında Emdir Han, Antalya-Alanya arasında Şerefza Han, Afyon-Akşehir arasında Çay Han ve Denizli'de Akhan bulunmaktadır. Dokuzu Selçuklu Sultanları tarafından yapıldığı için Sultan Hanı adı verilmiştir.

Ayrıca kervan yollarının üzerinde bulunan göl, ırmak, dere vadi gibi engelleri geçmek için de köprüler yapılmıştır. Bu köprüler sayesinde ticaret canlı, güvenli, ulaşımında ko-

laylık ve sürat sağlanıyordu. Anadolu'da ki İpek Yolu üzerinde bulunan tarihi köprülerden bazıları ise, Erzurum'da Çobandere, Sivas'ta Eğri, Tokat'ta Hıdırlık, Kayseri'de Tekgöz, Kırşehir'de Kesik Köprü, Diyarbakır-Batman arasında Maladabi Köprüsü, Dicle Nehri üzerinde Hasan-keyf Köprüsü bulunmaktadır.

Önceleri **“Ulu Yol”** olarak adlandırılan İpek Yolu başka yollara kayınca, bu yollar üzerindeki Kervansaraylar, hanlar ve köprüler kendi kaderine terk edildi. İssiz dağ başlarında kalıntıları ile vakur bir şekilde yıkık, viran halde canlanmasını ve onarılmasını beklemektedir. Selçuklular, İpek Yolu üzerindeki bu şehirlerin bulunduğu ticaret merkezleri ve kervansaraylar, hanlar ve köprüler sayesinde büyük gelir sağlamışlardır. Anadolu'da, Selçuklular ve Beylikler döneminden günümüze kadar 270 civarında kervansaraylar kalmıştır. 1980 yılında **“İpek Yolu Projesi”** ile bu yolun canlandırılması istenilmiş, şehir merkezlerine yakın olanlar ile şehir merkezlerindeki onarılmış ve bazı faaliyetlerde kullanılmaya başlanmıştır.

En sonunda Batıya taşınan değerli mallar, Avrupa'nın ekonomik hayatında büyük zenginleşme sağladı ve deniz güçleri de gelişti. Batılı devletlerin ticaretini deniz yolu ile ve gemilerle yapmaları sonrası İpek Yolunun her geçen gün önemi azalmaya başladı. İlk önce Portekizliler, daha sonra da İspanyollar deniz ticaret yoluna hâkim oldular. Ayrıca Çinli tüccarların, deniz ticareti sayesinde Güney Asya ülkelerinde yeni pazarlar bulması, Amerika'nın keşfi, bu yolun tercihini azalttı. İpek Yolunun yerini artık yavaş yavaş gemiler almaya başlamıştı. Aynı zamanda Fatih Sultan'ın 1453 de İstanbul'u fethederek Osmanlı topraklarına katmasıyla, Hıristiyan âleminin temsilcisi olan Bizans'ın

ortadan kaldırılmasıyla da İpek Yolu güzergâhının yolu hem değişti hem de önem ve faaliyetini kaybetti. Avrupa ülkelerinin gemileri ticareti devam ettirebilmek için Ümit Burnunu dolaşarak Hindistan ve Çin'e varmaya çalışmışlardır. Aynı zamanda bu yol üzerinde yeterli emniyet ve güvenliğin sağlanmaması üzerine asayişsizlik, vurgun, talan ve öldürmeler yolun işlememesini sağlamış, zamanla önemini kaybetmeye başlamıştır. Ayrıca 14. yüzyılda Çin'de çıkan veba salgını, bu ticaret yolu ile ta Avrupa'ya kadar ulaşmış ve etkili olmuş, uzun süre ticari ulaşım askıya alınmış, ara verilmiştir.

Rusya'nın dağılmasından sonra, Orta Asya Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmaları üzerine, İpek Yolunun hem ticaret yolu olarak hem de tarihi ve kültür yapısı olarak yeniden canlandırılması çalışmalarına başlanmıştır. Bu yol üzerinde bulunan kervansaraylar ve diğer hizmet veren yapılar yeniden inşa ve imar edilerek, dostluğu, yaklaşmayı ve dayanışmayı sağlayan bu tarihi ve kültürel değerler korunup, yaşatılması ve insanların bilgi ve ziyaretlerine sunulması sağlanmaktadır. Aynı durum ülkemizde de bu eserlerin imar ve tadilatı uzun zamandır yapılmakta, tarihi kıymetleri gelecek kuşaklara taşınmaktadır.

Önceleri **“Ulu Yol”** olarak adlandırılan İpek Yolu başka yollara kayınca, bu yollar üzerindeki Kervansaraylar, hanlar ve köprüler kendi kaderine terk edildi.

1980 yılında **“İpek Yolu Projesi”** ile bu yolun canlandırılması istenilmiş, şehir merkezlerine yakın olanlar ile şehir merkezlerindeki onarılmış ve bazı faaliyetlerde kullanılmaya başlanmıştır.

İpek yolu yeniden doğudaki ve batıdaki ülkelerin ilgi alanı, odağı oldu, üretim ve ticari, sanayi en önemli malların merkezi, yeniden Asya'nın doğusunda oluşmaya başladı. Sanayi, enerji ve hammadde, ticari ve teknolojik mallar karayolu, denizyolu, demiryolu ve hava yolu ile batıya ve diğer ülkelere taşınmaya başladı. Yeniden canlanan, hareketlenen ve her geçen gün gelişmekte olan İpek Yolu, Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetlerini ve ülkemizi yakından ilgilendirmekte ve ticaret ve ekonomiye zenginlik katmaktadır. Tarihi ve kültürel mirasa Türk dünyası bir an önce hazırlıklı, planlı ve hedefli olarak yola koyulup sahip çıkmalıdır. Çünkü İpek Yolu, tarihi süreci içerisinde her zaman, Türk soyunu canlı ve hareketli tutmuş ve Türk medeniyetine zenginlik kazandırmıştır. 2009 yılında Kırgızistan, Kazakistan, Azerbaycan ve Türkiye arasında kurulan **“Türk Konseyi”** ile geleceğe güzel adımlar atılacak Türk Soyları arasında İpek Yolu canlılığına kavuşacaktır.

Tekrar güçlenmeye başlayan ve dünya güç dengelerini bozan ve Amerika, Rusya, Almanya, İngiltere ve Japonya karşısında rekabet gücünü ortaya koyan Çin, her geçen gün

İpek Yolunun geçtiği Asya kıtasındaki halkaların büyük bir kısmı Türk'tür. Gerçekleşecek bütün bu projeler, Rusya'nın dağılması ile bağımsızlığını kazanan Orta Asya Türk Devletlerine ve ülkemize yeni imkânlar hazırlayacaktır.

artan ticari ve teknolojik gücünü dünyaya ispatlamaya çalışıyor. Çin Devletinin öncülüğünde, sermayesinde Çin'in önemli katkısı bulunan Asya Altyapı Yatırım Bankası kurulmuş olup, bu bankaya İngiltere, Fransa gibi birçok ülkeler ortak olmaya başladılar. Amerika ve Japonya şu anda uzak durmaktadırlar.

Zenginleşen Çin, ürettiği her türlü mallarını batıya aktarmak için çözüm yolları oluşturmakta ve eski İpek Yolunu tekrar hayata geçirmek istemektedir. Dağları, ovaları, çölleri aşan kervanlar yerine, başlangıç noktası Hong Kong olup, Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinden geçerek, ülkemiz topraklarında ilerleyip İstanbul'a varan ve buradan Avrupa'ya ulaşan demiryolu ağı düşünülmektedir. Şu anda zaten Avrupa ülkelerine ve Çin'e kadar aralıklı olarak demiryolu bağlantısı bulunmaktadır. Eski raylar ve istasyonlar yük taşımaya uygun ve hızlı ulaşıma hazır değildir. Hızlı trenlerin gittiği emniyetli demiryolları süreyi azaltacak ve maliyetleri düşürecektir. Londra'dan kalkan tren hızlı şekilde Çin'e ulaşacaktır. Ağırlıklı olarak devam eden şuanki deniz yolu ile taşımacılık,

Çin'den Avrupa'ya ulaşmada hem süreyi uzatmakta hem de maliyeti artırmaktadır. Çin'den deniz yolu ile Avrupa'ya 27-28.000 km.lik bir mesafe ile ve 45 günlük zaman içinde ulaşılmaktadır. Halbuki demir yolu ile bu mallar, aynı yolda 8500 km.lik bir mesafe ve 10 günde ulaşılmış olacaktır. Bütün bu projeler ve planlar gerçekleşirse Çin'in dünya ekonomisindeki payı artacak, güç konumu yükselecektir. İşte geleceğin İpek Yolu olacak demiryolu projesinin maliyeti, kurulan bu bankadan karşılanacağı düşünülmektedir.

Ayrıca, 30'a yakın Asya ülkesinin katılımı ve Birleşmiş Milletlerin desteği ile Asya uzak ticaret yolları ağının, inşa projesinin de yürümeğe olduğu bilinmektedir. Yol ağının yenilenmesine çok büyük paralar harcanmaktadır. Yol üzerinde bulunan birçok kültür eserleri restore edilmekte, her ülkenin resmi makamları tarafından da kontrol altına alınmaktadır. Petrol ve doğalgaz yataklarının bulunması ve sanayi şehirlerinin kurulması, turistik amaçlı ziyaretlerin artması, mevcut yolların ve yeni yolların inşasını daha da hızlandırmıştır. Bu şekilde yeniden İpek Yolunun önemi artmaya ve yeni yollarla ticari faaliyetler de artmaya başlayacaktır.

İpek Yolunun geçtiği Asya kıtasındaki halkaların büyük bir kısmı Türk'tür. Gerçekleşecek bütün bu projeler, Rusya'nın dağılması ile bağımsızlığını kazanan Orta Asya Türk Devletlerine ve ülkemize yeni imkânlar hazırlayacaktır. Türk topraklarında ekonomik, ticari, tarihi ve kültürel stratejik bütünleşme açısından büyük öneme sahip olacaktır. İstanbul, Kars, Bakü'den devam eden demiryolu Türk illerini, Türk Soyalarını **"Tarihi Köprü"** olarak kavuşturacaktır. İpek Yolunun yenisinin doğuşunda, Türk soyunun tarihi yolunu ve bağını her bakımdan

artıracak ve geleceğini aydınlatacak ve 21. yüzyılın **"Türk Asrı"** olmasını sağlayacaktır.

Milli Şairimiz Türk İlleri için Safahat'ında şöyle dile getirmektedir:

"Gece gündüz yürüdüm bulmak için Taşkent'i"

Geçtiğim yerleri tadada mahal yok şimdi,

Uzanıp sonra Buhara'ya Semerkand'a kadar

Eski dünyada bakındım ki ne alemler var"

KAYNAKÇA

- Prof. Dr. Muharrem Ergin- Orhun Abideleri- Boğaziçi Yay.- İst.2012-
- Prof. Dr. Osman Turan-Selçuklu Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti- Boğaziçi Yay. İst.1966
- Prof. Dr. Nadir Devle İpek Yolu- Türk Tarih Kurumu Yay.-Ank.1999
- Arif Aşçı-İpek Yolunda Son Kervan-Kale Gurubu Kültür Yay.- 1998
- Yahya Aksoy- Tarihi İpek Yolu- Boğaziçi Yay.- İst. 2015
- Hans Wilhelm Haussig- İpek Yolu ve Orta Asya Kültür Tarihi- Ötügen Yay.-İst.2001
- Prof. Dr. Abdurrahman Güzel- Türk Kültüründe İpek Yolu- Çanakkale 18 Mart Üniv. Yay.1997
- Colin Falconer- İpek Yolu- İnkilap Kitabevi- İst. 2002
- Susan Whitfield- İpek Yolunda Yaşam- İnkilap Yay.-İst. 2005
- Mehmet Bulut- Medeniyetler Güzergahı İpek Yolu- İst Zaim Üniversite Yay. Yay. İst.2014
- Helmut Uhlig- İpek Yolu Çin ve Roma Arasında Eski Dünya Kültürü-- Okyanus Yay.-İst.2000
- Cengiz Alyılmaz- İpek Yolu Kavşağının Ölümsüzlük Eseri-